

Stališča o arhivih – tajni arhivi nekdanje obveščevalne službe

Maja Brodar, študentka magistrskega študija, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru

Nuša Anna Hrustek, študentka doktorskega študija, Evropska pravna fakulteta, Nova Gorica
Sanja Gorza - Luk, študentka magistrskega študija, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru

Namen prispevka

Razlog za pisanje prispevka je današnja aktualnost teme v slovenskem prostoru. Odprtje ima lahko resne posledice z vidika ogrožanja nacionalne varnosti, kot tudi z ekonomskega vidika, saj je Ustavno sodišče odločilo, da nas čaka referendum o noveli zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva. V teoretičnem delu tega prispevka so predstavljeni osnovni pojmi, s katerimi se operira v nadaljevanju. Cilj raziskave je ugotoviti stališča anketiranih o aktualni politični temi odpiranja arhivov nekdanje Službe državne varnosti.

Metodologija

Uporabljeni so podatki, pridobljeni v raziskavi, ki je potekala v okviru predmeta Psihosocialni vidiki obveščevalno-varnostne dejavnosti. Pri pripravi prispevka smo uporabili metodo analize vsebine pisnih virov. Empirični del tega prispevka temelji na raziskavi, ki smo jo opravili na vzorcu 245 anketirancev. Zbrane podatke smo obdelali s pomočjo računalniškega programa SPSS za obdelavo statističnih podatkov.

Ugotovitve

Ob interpretaciji rezultatov ugotavljamo, da večina anketiranih meni, da je problem odpiranja arhivov postalo politično vprašanje. Pri tem pa se jih več kot polovica strinja z odprtjem le-teh.

Omejitve/uporabnost raziskave

Raziskava obsega stališča anketiranih do nekaterih aktualnih vprašanj glede arhivov, zato bi bilo v nadaljevanju potrebno izvesti nadaljnje raziskave na večjem vzorcu izbrane populacije, oziroma med slovenskimi političnimi odločevalci. Omejitve se nanašajo tudi na še vedno precej veliko nepoznavanje problematike odpiranja arhivov.

Praktična uporabnost

Aktualnim političnim odločevalcem lahko priporočimo, da namenijo določeno pozornost osveščanju javnosti.

Izvirnost/pomembnost prispevka

Prispevek prinaša poglede anketirancev do odprtja arhivov. Z njim želimo javnosti približati resnost problema, ki lahko privede do ogrožanja integritete vpletenih. Namenjen je političnim odločevalcem, ki na odru hrama demokracije razpravljajo o usodi.

Ključne besede: arhivi, politika, stališče, obveščevalna služba, Služba državne varnosti

1 Uvod

Mediji, naj bo to radio, televizija ali splet so v zadnjem obdobju veliko pozornosti posvečali polemiki odpiranja arhivskega gradiva Službe državne varnosti. Vse večjo pozornost pa arhivskemu gradivu namenjajo tudi politične stranke, ki s to temo obračunavajo na političnem odru. Arhivsko gradivo nekdanje službe državne varnosti, je dostopno na podlagi 65. člena Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih, 2006). Tema o arhivih je postala aktualna, ker publicist Igor Omerza ni mogel vpogledati in dostopati do arhivov nekdanje Službe državne varnosti (STA, 2011).

Slovenski politiki so začeli posvečati odprtju / zaprtju arhivov večjo pozornost, pri tem pa jim je uspelo vključiti v razpravo javnost, ki bo na koncu o tem 5.6.2011 glasovala na referendumu. Referendumsko vprašanje se glasi: »Ali ste za to, da se uveljavi Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA-A), ki ga je sprejel Državni zbor na seji dne 4. februarja 2011? (Državna volilna komisija, 2011)« Zagotovo je zanimivo kaj se nahaja v teh arhivskih gradivih, kdo je koga »zatožil« in kdo je bil proti komu. Problematiziranje o arhivskem gradivu, ki se nanaša na arhivsko gradivo SDV je postalo javno breme, obenem pa je ravno taista javnost tista, ki ne posveča dovolj pozornosti tej temi.

2 Teoretični uvod

2.1 Osnovni pojmi

Stališča so trajni sistemi pozitivnega ali negativnega ocenjevanja, občutenja in aktivnosti v odnosu do različnih socialnih situacij in objektov. Stališča so naučene tendence vrednotenja stvari, oseb ali dogodkov na poseben način; vrednotenje je lahko pozitivno negativno ali ambivalentno (Umek, 2011).

Richelson (Richelson, 1989: 1; v Purg, 2002: 14) je obveščevalno dejavnost opredelil kot rezultat zbiranja, analiz, združevanja in interpretacije vseh razpoložljivih podatkov, ki zadevajo enega ali več vidikov tuje države oziroma operativnega področja, ki je neposredno ali potencialno pomembno za načrtovanje.

Slovenska obveščevalno-varnostna agencija (skrajšano SOVA) je osrednja civilna obveščevalno-varnostna služba, oblikovana po mednarodnem priznanju samostojne in suverene države Slovenije. Z Zakonom o Sovi leta 1999, je bila zagotovljena pravna podlaga za delovanje Sove, ki je samostojna vladna služba. Med temeljne naloge sodi v prvi vrsti delovanje pri zaščiti nacionalnih interesov na varnostnem, političnem in gospodarskem področju oziroma zagotavljanje nacionalne varnosti (SOVA, 2011).

2.2 O arhivih

Arhivsko gradivo je izvorno in reproducirano (pisano, risano, tiskano, fotografirano, magnetno, optično ali kako drugače zapisano) dokumentarno gradivo, ki je bilo prejeta ali je nastalo pri delu pravnih oziroma fizičnih oseb in ima trajen pomen za znanost in kulturo. Arhiv med drugim hrani tudi arhivsko gradivo republiških upravnih in drugih državnih organov in nekdanjih državnih ali avtonomnih organov na stopnji dežele ali podobni višji stopnji, ki so imeli sedež na ozemlju Slovenije in so upravno in sodno pokrivali njeno celotno ozemlje (od 15. stoletja dalje) (Arhiv RS, 2011a).

Javno in zasebno arhivsko gradivo se daje v uporabo v skladu z Zakonom o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih, Uredbo o varstvu dokumentarnega in

arhivskega gradiva ter v skladu s Čitalniškim redom Arhiva in pogoji izročiteljev fondov in zbirk glede vrst in rokov dostopnosti (Arhiv RS, 2011b).

2.3 Zgodovina razvoja današnje SOVA

SOVA je pričela s svojim delovanjem že pred osamosvojitvijo Slovenije, vendar se je takrat imenovala Služba državne varnosti (SDV). Delovala je kot sredstvo za ohranjanje oblasti. Po osamosvojitvi Slovenije se je preoblikovala v Varnostno-informativno službo (VIS), ki je podpirala mlado demokratično državo. Slovenska varnostno-obveščevalna agencija je bila ustanovljena leta 1993. Izdajati se začno interni akti, reorganizira se organizacijska struktura, uvajajo se nove metode dela, VIS pa se tudi odcepi od ministrstva za notranje zadeve in postane samostojna vladna služba, kar se zunanje manifestira v preimenovanju službe v Slovensko varnostno obveščevalno agencijo (www.sova.gov.si).

3 Metoda

3.1 Namen in cilji

Namen tega prispevka je analizirati in interpretirati rezultate, ki so pridobljeni s pomočjo anketnega vprašalnika, izvedenega na skupini 245 anketiranih. Analizirali in predstavili bomo podatke, ki se nanašajo na vprašanje o odprtju / zaprtju arhivov nekdanje Službe državne varnosti.

Cilj pilotske raziskave je ugotoviti ali se anketirani strinjajo z odprtjem arhivov in ali bi lahko po njihovem mnenju odprtje le teh ogrožalo nacionalno varnost in integriteto ljudi, ki so delovali v korist Republike Slovenije.

3.2 Opis vprašalnika, postopka in uporabljene metode

Vprašalnik je bil oblikovan z namenom, da se ugotovi, kakšna so stališča skupine anketirancev glede arhivov nekdanje obveščevalne službe. Pri tem smo oblikovali vprašalnik, ki je vseboval 11 vprašanj. V splošnem delu vprašalnika so anketiranci odgovarjali na vprašanja o spolu, starosti, dokončani stopnji izobrazbe. V posebnem delu vprašalnika smo anketirance spraševali o tem ali spremljajo aktualna politična dogajanja, kateri politični stranki so naklonjeni, nato smo jih spraševali o mnenju, če je problem arhivov postal političen, nadalje smo jih spraševali v kolikšni meri se strinjajo z izjavo poslanke Eve Irgl, da »omejevanje dostopa arhivov pomeni rušenje pravne države«, zanimalo nas je v kolikšni meri se strinjajo, da je s tajnostjo arhivov kršena osnovna pravica do informiranosti, nato smo jih spraševali v kolikšni meri se strinjajo, da odprtje arhivov ogroža nacionalno varnost, ali se strinjajo, da bi bila integriteta ljudi, ki so delovali v korist Slovenije ogrožena in za konec v kolikšni meri se strinjajo, da se arhivi odprejo. Na vprašanja demografskega značaja so anketiranci v vprašalniku izpolnjevali v naprej pripravljene odgovore ali pa so vpisovali ustrezne podatke, na vprašanja v posebnem delu vprašalnika pa so anketiranci odgovarjali s pomočjo pet-stopenjske lestvice Likertovega tipa od 1 do 5, pri čemer je bilo pri vsaki postavki v vprašalniku posebno navodilo o tem, kaj pomeni 1 in kaj 5. Do 4.4.2011 je bilo pravilno izpolnjenih 245 vprašalnikov.

V teoretičnem delu smo analitično proučevali literaturo s področja obveščevalne dejavnosti, delovanja SOVA in arhivov. Pri pripravi empiričnega dela smo aplicirali neeksperimentalno raziskovanje. Metoda dela je bila raziskovanje preko svetovnega spleta, oblika pa anketni vprašalnik. Zbrane podatke smo analizirali ter obdelali s pomočjo računalniškega programa SPSS za obdelavo statističnih podatkov.

3.3 Deskriptivne hipoteze

Oblikovali smo naslednje hipoteze:

Hipoteza 1: Problem odpiranja arhivov je postalo politično vprašanje.

Hipoteza 2: Odprtje arhivov ogroža nacionalno varnost.

Hipoteza 3: Anketiranci so mnenja, da bi bilo potrebno arhive odpreti.

4 Empirični del

4.1 Analiza rezultatov

4.1.1 Analiza demografskih podatkov

Anketni vprašalnik je bil objavljen na <http://www.1ka.si/a/5412> od 24.3. do 4.4.2011. Skupina je obsegala 245 anketiranih oseb. Med njimi je bilo 94 oseb moškega spola in 151 oseb ženskega spola. Največ anketiranih je bilo starih v razponu od 26 do 35 let. Izobrazbo je navedlo 244 anketirancev. Od tega imajo osnovnošolsko izobrazbo 7 anketirancev oziroma 2,9 %, srednješolsko 105 anketirancev oziroma 42,9 %, višjo/visoko strokovno/univerzitetno izobrazbo in več ima 132 anketirancev oziroma 53,9 %.

Tabela 1: Frekvenčna porazdelitev za spremenljivko *spol*.

	Frekvenca	Odstotek	Veljavni odstotek	Kumulativni odstotek
Veljavno moški	94	38,4	38,4	38,4
ženske	151	61,6	61,6	100,0
Skupno	245	100,0	100,0	

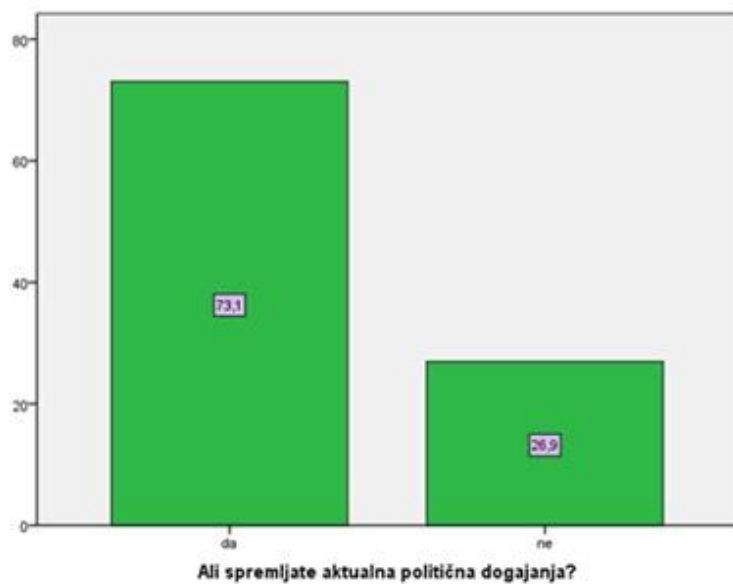
V tabeli 1 nam Veljavni odstotek predstavlja odstotke glede na veljavno število odgovorov po spolu. Iz tabele je razvidno, da so na anketo največ odgovarjale ženske, in sicer 151 anketirank je bilo žensk (kar je 61,6 %), medtem ko je na anketo odgovorilo 94 moških (kar je 38,4%). To je lepo razvidno tudi iz grafa 1.

4.1.2 Analiza rezultatov raziskave

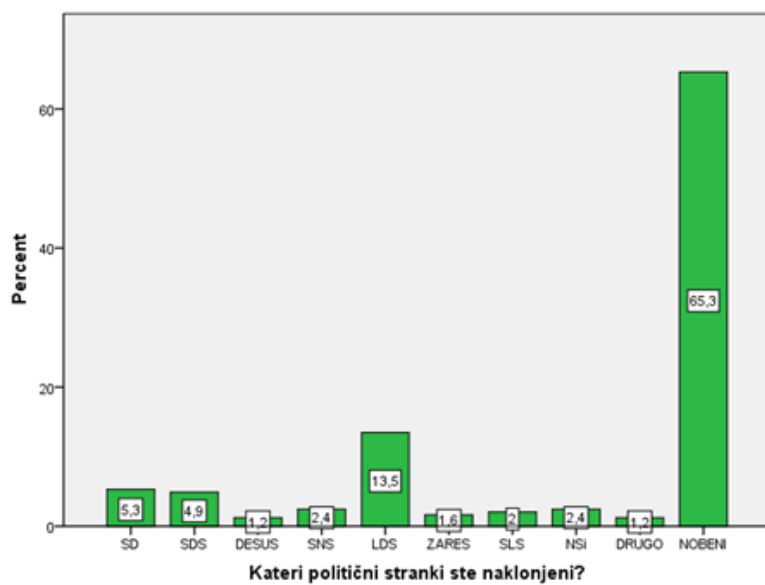
Iz slike 1 je razvidno, da je na vprašanje »Ali spremljate aktualna politična dogajanja?« od 254 anketiranih odgovorilo z DA 179 anketiranih, kar predstavlja 73,1 %, medtem ko je z NE odgovorilo 66 anketiranih, kar predstavlja 26,9 % vseh anketirancev.

Pri vprašanju »Kateri politični stranki ste naklonjeni?«, smo ugotovili, da največ anketiranih ni naklonjenih nobeni politični stranki. Izmed naštetih strank je največ anketiranih naklonjenih LDS (13,5%), najmanj pa ZARES (1,6%) in DESUS (1,2%). To je lepo razvidno tudi iz slike 2.

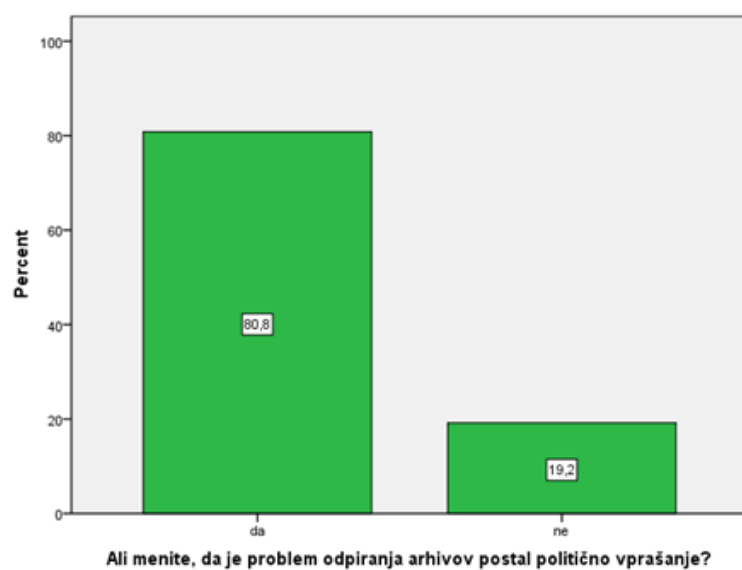
Pri vprašanju » Ali menite, da je problem odpiranja arhivov postal politično vprašanje?«, večina, kar 80,8% anketiranih se strinja, da je problem odpiranja arhivov postalo politično vprašanje (slika 3).

Slika 1: Ali spremljate aktualna politična dogajanja?

Slika 2: Kateri politični stranki ste naklonjeni?

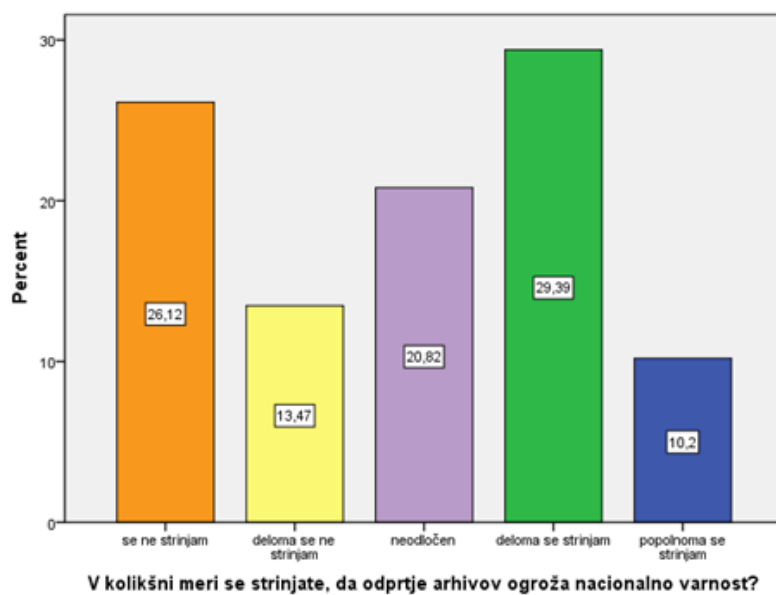

Slika 3: Ali menite, da je problem odpiranja arhivov postal politično vprašanje?

Na vprašanje » V kolikšni meri se strinjate, da odprtje arhivov ogroža nacionalno varnost?« se 26,1 % anketiranih ni strinjalo, medtem ko se je 10,2 % popolnoma strinjalo. Deloma se ni strinjalo 13,5 % anketiranih, deloma se je strinjalo 29,4 %, neodločenih je bilo 20,8 % anketiranih (tabela 3).

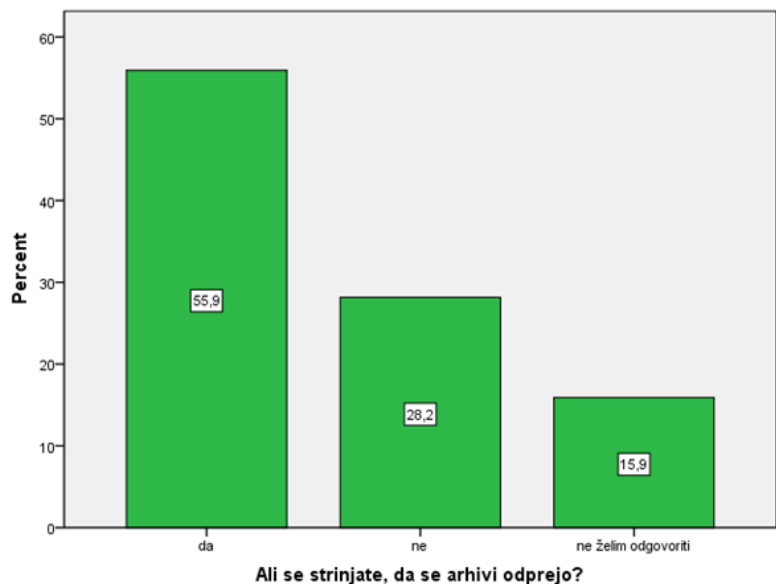
Tabela 2: V kolikšni meri se strinjate, da odprtje arhivov ogroža nacionalno varnost?

	Frekvenca	Odstotek	Veljavni odstotek	Kumulativni odstotek
Veljavno				
se ne strinjam	64	26,1	26,1	26,1
deloma se strinjam	33	13,5	13,5	39,6
neodločen	51	20,8	20,8	60,4
deloma se strinjam	72	29,4	29,4	89,8
popolnoma se strinjam	25	10,2	10,2	100,0
Skupaj	245	100,0	100,0	

Slika 4: V kolikšni meri se strinjate, da odprtje arhivov ogroža nacionalno varnost?

Iz slike 5 je razvidno, da se z vprašanjem »Ali naj se arhivi odprejo?« strinja kar 55,9% anketiranih, medtem, ko se 28,2% le teh s tem ne strinja. 15,9% anketiranih na vprašanje ni želelo odgovoriti.

Slika 5: Ali naj se arhivi odprejo?

4.1.3 Preverjanje deskriptivnih hipotez

Naša prva hipoteza se je glasila: »Problem odpiranja arhivov je postalo politično vprašanje«. Večina anketiranih (80,8 %) meni, da je problem odpiranja arhivov postalo politično vprašanje.

Naša druga hipoteza se je glasila: »*Odprtje arhivov ogroža nacionalno varnost*«.

Na podlagi rezultatov analize, smo ugotovili, da 39,6 % anketiranih meni, da odprtje arhivov ne ogroža nacionalne varnosti, ob enem pa je 20,8 % anketiranih bilo neodločenih. Ker neodločenih ne moremo prišteti k tistim, ki so mnenja, da odprtje arhivov ogroža nacionalno varnost, hipoteze ne moremo sprejeti. Aritmetična sredina je 2,84, standardni odklon pa je 1,37. Ker je standardni odklon nad 1, pomeni da so naši podatki razpršeni. Mnenje skupine tako ni enoglasno, temveč je polarizirano.

Naša tretja hipoteza se je glasila:»*Anketiranci so mnenja, da bi bilo potrebno arhive odpreti*«.

Z analizo rezultatov smo ugotovili, da hipotezo za našo skupino anketiranih ne moremo zavriniti, saj je 55,9 % anketiranih odgovorilo, da se strinjajo, da bi bilo potrebno odpreti arhive.

5 Razprava

Rezultat ankete je osnovni pregled stališča anketirane skupine, ki smo jo zajeli z naključnim izborom iz elektronske pošte in socialnega omrežja.

V nadaljevanju razpravljamo o deskriptivnih hipotezah, ki se nanašajo na eno spremenljivko.

Hipoteza 1: Problem odpiranja arhivov je postalo politično vprašanje.

Večina naših anketirancev se strinja (80,8%), da je problem odpiranja arhivov postal politično vprašanje.

Tako zagovorniki, kot nasprotniki tega zakona, vlečejo razloge za in proti na svojo stran. Nasprotniki zakona so mnenja, da je odprtje ali zaprtje arhivov bistvenega pomena saj, če ne poznamo te preteklosti, nimamo sedanjosti, ob enem pa se sprašujejo česa se akterji bojijo in koga ščitijo. Zagovorniki pa gradijo svojo obrambo na tem, da bi odprtje arhivov škodilo interesom države. Tudi predsednik vlade pravi, da je problem arhivov postal političen in da bi podatki, ki se nanašajo na tujino, ogrozili posameznike.

Hipoteza 2: Odprtje arhivov ogroža nacionalno varnost.

Pri vprašanju - »V kolikšni meri se strinjate, da odprtje arhivov ogroža nacionalno varnost?« se 26,1 % anketiranih ni strinjalo, medtem ko se je 10,2 % popolnoma strinjalo, neodločenih pa je bilo 20,8 % anketiranih.

Odprtje arhivov naj bi škodovalo posameznikom, ki so delovali v korist slovenskih interesov, prizadeti bi bili lahko tudi njihovi družinski člani, prijatelji; škodo bi lahko utrpeli tudi tisti, katerih ime je naključno omenjeno v gradivih in niso bili povezani z delovanjem SDV. Obremenjen bi bil tudi slovenski proračun, zaradi zahtevanih odškodnin prizadetih oseb. Bolj kot strahu pred nestrokovno nekritično manipulativno uporabo podatkov iz arhivskega gradiva SDV, se moramo bati uničenih medsosedskih, prijateljskih odnosov, ki bi nastali zaradi odprtja arhivov.

Hipoteza 3: Anketiranci so mnenja, da bi bilo potrebno arhive odpreti.

Eno izmed vprašanj v anketi je bilo: »Ali naj se arhivi odprejo?« Kar 55,9% anketiranih se je z vprašanjem strinjalo, medtem, ko se jih 28,2% ni strinjalo. 15,9% anketiranih pa na vprašanje ni želelo odgovoriti.

Glede na raziskave, ki jih je opravila Mediana za RTVS na vzorcu 701 osebe ob koncu maja, je novelo zakona, s katero bi se odprlo del arhivov, podprlo 34,6 % anketirani, proti tej noveli pa je bilo 34,1 % anketiranih. Število neopredeljenih se je gibalo okoli 30 % (STA, 2011b).

Tudi Delova anketa je pokazala podobno in sicer: za naj bi glasovalo 31 % anketiranih, proti pa 27 %. Zelo velik delež pa je bil pri neopredeljenih, kar 42 % (Pečauer, 2011).

Sodeč po rezultatih ankete, ki smo jo opravili študentje Fakultete za varnostne vede in anketah, ki so bile javno objavljene, so državljani RS mnenja, da je potrebno arhive odpreti.

6 Zaključek

Na Arhiv RS smo naslovili vprašanje ali si lahko ogledamo arhivska gradiva Službe državne varnosti. S strani direktorja dr. Dragana Matića, smo prejeli naslednji odgovor: »Arhivsko gradivo nekdanje SDV, ki se nanaša na njeno notranjepolitično dejavnost, predstavlja veliko večino ohranjenega gradiva omenjene službe. Hrani se v ARS, je dostopno (z omejitvami, ki izhajajo iz varstva nekaterih občutljivih osebnih podatkov) in je bilo v preteklih dvajsetih letih predmet intenzivnega zanimanja javnosti: uporabljalo se je zlasti za znanstvene raziskave, osebno seznanitev posameznikov z gradivom, ki se nanaša na njih ali njihove prednike, ter v pravne namene (popravo vojnih in povojnih krivic). Dostopnost večjega dela gradiva zunanjepolitične (obveščevalne in protiobveščevalne) dejavnosti SDV pa je sporna in se rešuje z novelo arhivskega zakona, ki je predmet referendumu (Matić, D., osebna komunikacija, maj 2011).«

Raziskava obsega stališča anketiranih do nekaterih aktualnih vprašanj glede arhivov, zato bi bilo smiselno izvesti nadaljnje raziskave na večjem vzorcu izbrane populacije, oziroma med slovenskimi političnimi odločevalci, kar se bo pravzaprav zgodilo 5.6.2011 na referendumu. Zanimivo bo videti ali bodo naši rezultati odraz tudi na večji populaciji. Omejitve v prispevku se nanašajo tudi na še vedno precej veliko nepoznavanje problematike odpiranja arhivov. Naš prispevek je namenjen v prvi vrsti političnim odločevalcem, ki na odru hrama demokracije razpravljajo o usodi. Želimo si, da takšne teme ne postajajo boj med levico in desnico, med preteklostjo in sedanjostjo, želimo si, da zgodovina ostane zgodovina. Vlada pa usmeri vso energijo v cilje za boljšo in svetlo prihodnost.

7 Literatura

Arhiv RS. (2011a). *O arhivskem gradivu*. Pridobljeno 25.5.2011 na http://www.arhiv.gov.si/si/uporaba_arhivskega_gradiva/o_arhivskem_gradivu/

Arhiv RS. (2011b). *Uporaba arhivskega gradiva*. Pridobljeno 25.5.2011 na http://www.arhiv.gov.si/si/uporaba_arhivskega_gradiva/uporaba_arhivskega_gradiva/

Državna volilna komisija. (2011). *Odlok o razpisu zakonodajnega referendumu o Zakonu o spremembah in dopolnitvah Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (OdZVDAGA-A)*. Pridobljeno 20.5.2011 na <http://www.dvk.gov.si/Junij2011/dokumenti/OdlokArhiva.pdf>

Pečauer, M. (2011). Anketa Dela: pokojninski zakon še odprt, delo na črno bo padlo. *Delo.si*. Pridobljeno 27.5.2011 na <http://www.delo.si/novice/referendum/anketa-dela-pokojninski-zakon-e-odprt-delo-na-crno-bo-padlo.html>

Purg, A. (2002). *Primerjalni obveščevalni sistemi*. Ljubljana: Visoka – policijsko varnostna šola.

SOVA. (2011). *Predstavitev*. Pridobljeno 25.5.2011 na http://sova.gov.si/index5c17.html?sv_path=1106

Pirnat: Skrivanje gradiva SDV je nezakonita poteza vlade. (24.4.2011). *Reporter.si*. Pridobljeno 24.4.2011 na

http://www.reporter.si/index.php?option=com_content&task=view&id=4928&Itemid=59

Anketa RTVS: reforme vse bolj neprijetne. (28.5.2011). Finance.si. Pridobljeno 28.5.2011 na <http://www.finance.si/312864/Anketa-RTVS-reforme-vse-bolj-neprijetne/rss>

Umek, P. (2011). Psihosocialni vidiki obveščevalno – varnostne dejavnosti: študijsko gradivo. Neobjavljeno delo.

Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih. (2006). *Uradni list RS*, (30).